

DR. ADNAN ADIVAR'DA BİLİM, METODOLOJİ VE İLİM ZİHNİYETİ*

"Tefekkürün, vicdanın ve kalemin serbest olması, ilmin terakkisi için elzemdir ve içtimaî terakkiyi temin edecek yegâne vasıta ilimdir"
Adnan Adıvar

Hatice MUMYAKMAZ**

Özet

Dr. Adnan Adıvar, çok yönlü bir kişilik olmakla beraber, Türk ilim hayatındaki yeri hala müstesna bir mevkidedir. Türkiye’de ilim tarihi ve felsefesinin bilinmesinde eserleriyle önemli bir görev üstlenmiştir. Adıvar, ilmin en güzel ürünlerini yalnızca ilim kaygısıyla çalışıldığında verdiğini düşünmektedir. İlim adamının, orijinal ve sağlıklı bilgi üretebilmesi için, fikir hürriyetine sahip olması ve her türlü müdahaleden uzak olması gerekmektedir.

Adıvar’ın fikirlerinin ve ürettiklerinin “aşıldığı” argümanı bir tarafa; ilim, ilmin amacı, yöntem ve metodu, akademik düşüncenin hürriyeti, üniversiteler, dil ve düşünce hayatı konusundaki fikirleri halen Türk düşünce hayatını aydınlatıcı niteliktedir. Çalışma, Dr. Adıvar’ı zikri geçen mesele ve konu başlıkları açısından incelemeyi amaç edinmiştir.

Anahtar Kelimeler

Adnan Adıvar, ilim, Metodoloji, Üniversiteler, Hür Düşünce

DR. ADIVAR’S IDEAS ON SCIENCE, METHODOLOGY AND FREEDOM OF THOUGHT

Abstract

Although Dr. Adnan Adıvar has a multiphasic personality, his position in the Turkish Science is still at an exceptional level. His publications on Science history and philosophy took on a great task in this area in Turkey. Adıvar thinks that the most important result of the knowledge is produced when someone studies only taking into consideration of the concern of the science. According to him, scientists should have freedom of thought and stay away from all of the interference to be able to produce original and reliable information.

* Makale, daha önce kısmen Pamukkale Üniversitesi’nde düzenlenen “Türk Tefekkür Dünyası Bilgi Şöleni”nde, (6-7 Aralık 2012 Denizli) bildiri olarak sunulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Yozgat/Türkiye. hatice.mumyalmaz@bozok.edu.tr; hatice.guzelmumyalmaz@gmail.com

Adıvar's thoughts on science, the purpose of science, scientific method and procedure, freedom of academic thought, universities, and the life of language and thought have a great enlightening on the life of Turkish thought as well as his argumentation related to his ideas and products that have been gone out of date. As a result, the purpose of this study is to investigate Dr. Adıvar in term of the topic and issue mentioned.

Key Words

Adnan Adıvar, Science, Methodology, Universities, Freedom Thought

I. ADNAN ADIVAR'IN HAYATI

Yakın dönem Türk Tarihinin önemli ilmî ve siyasî simalarından biridir(1882-1955)¹. Esas mesleği Tıp doktorluğu olan Abdülhak Adnan Adıvar, Trablus Harbinde Hilâl-i Ahmer Müfettişliği, sonrasında Hilâl-i Ahmer Genel Sekreterliği, I. Dünya Harbinde Sıhhiye Umum Müdürlüğü, Mütareke döneminde İstanbul Mebusluğu gibi görevlerde bulunmuştur. Adnan Adıvar, 1920'de eşi Halide Edip ile Anadolu'ya geçerek Milli Mücadeleye katılmış, Birinci Büyük Millet Meclisi hükümetinde Sıhhiye Vekili, daha sonra Meclis İkinci reisi olmuştur. Büyük Zaferden sonra ise, Hariciye Vekâleti murahhaslığı yapmıştır².

1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer almıştır. 1925'te siyasî sebepler yüzünden eşi ile birlikte Avrupa'ya gitmiş, 1929'dan 1939'a kadar Paris'te Ecole des Langues Orientales Vivantes'de³ Türkçe hocalığı yapmıştır. 1939'da La Science chezles Turc Ottomans isimli eseri Paris'te yayımlanmıştır. Aynı yıl Türkiye'ye dönmüş ve İslam Ansiklopedisi yazı heyetinin başına getirilmiştir. Osmanlı Türklerinde İlim, genişletilmiş ve Türkçe olarak 1940'ta, Tarih Boyunca İlim ve Din, 1944'te İstanbul'da yayımlanmıştır. 1946'da bir dönem bağımsız İstanbul milletvekili olmuştur. Çeşitli gazete ve dergilerde makaleleri yayımlanmış, bunlardan bir kısmı, Bilgi Cumhuriyeti Haberleri (1945), Dur Düşün (1950), Hakikat Peşinde Emeklemeler (1954), kitap haline getirilmiştir. Adnan Adıvar, 1955'te İstanbul'da ölmüştür⁴.

Adıvar, Türkiye'de ilim tarihi ve felsefesinin bilinmesinde, "Osmanlı Türklerinde İlim" ve "Tarih Boyunca İlim ve Din" isimli eserleriyle önemli rol oynamış ve bu yönü ile özellikle bilim tarihçileri tarafından ön plâna çıkarılmıştır⁵. Bununla beraber Adıvar'ın, bilim adamı kimliğinin yanısıra döneminin mütefekkir ve münevveri olarak daha çok makalelerinde yer alan ilim, ilmin amacı, yöntem ve metodu, akademik düşüncenin hürriyeti, üniversiteler, dil ve düşünce hayatı konusundaki fikirlerine yönelik münha-

¹ Adıvar'ın, soyu, tanınmış mutasavvıflardan Aziz Mahmud Hüdayi'ye kadar uzanmaktadır. Ferdi olduğu Mektubizâde ailesinin hemen tüm bireyleri, ilmiye sınıfından yetişmiş kişilerden müteşekkildir. Babası, Mektubizâde Ahmet Bahaî Efendi'nin Gelibolu naibliği sırasında dünyaya gelmiştir. Liseyi Dersaadet Mekteb-i İdadisinde, yüksek tahsilini ise Tibbiye Mülkiyesinde tamamladı(1905). Orhan Fuad Köprülü, "Abdülhak Adnan Adıvar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C1, TDV Yay., İstanbul, 1988, s. 35. Turhan Ada, *Adnan Adıvar, Hayatı ve Kişiliği*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 19.

² Köprülü, *agm.*, s.35.; Turhan Ada, *age.*, s. 22, 27, 29, 45-88.

³ 1795'te kurulan kuruluş, siyasî ve ticarî amaçlarla yaşayan doğu dillerinin öğretimi görevini üstlendi. Halen faaliyetlerine devam etmekte olan kuruluşta, Asya, Afrika, Doğu Avrupa, Güney Pasific, Yerli Amerika dilleri gibi doksanın üzerinde dil öğretilmektedir. www.inalco.fr.12.04.2014.

⁴ Köprülü, s. 35.; Ada, s.193-226.; A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991. ; A. Adnan Adıvar, *Bilim ve Din (İlim ve Din)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980.

⁵ Remzi Demir(Der.), *Abdülhak Adnan Adıvar Denemeler "Bilimin Sarp Yolunda Cüretkâr Adımlar"*, Epos, Ankara, 2003, s. 7.

sır bir çalışma mevcut görünmemektedir. Çalışma, Adıvar'ın, zikri geçen kavramlarla ilgili fikirlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır⁶.

II. ADNAN ADIVAR VE İLİM/BİLİM

Adnan Adıvar'a göre bilim, evrendeki düzeni, geçmiş ve gelecek arasındaki bağı ve gelecekteki olayları görmeyi sağlayan görüş ve biliştir. Bilimin asıl itici gücü ise, meraktır⁷. Bilim, gerçeklikler arasındaki bağlantıların tümüdür. Sayısız gerçeklikleri, küçük sayıda birtakım bağlantılara indirerek birbirine bağlar ve evrenin akılla düşünülebilir bir kadrosunu yaratır. Önerileri⁸ sonuçlara bağlar, parçalardan bütünlere vararak gerçeklikler ve olaylardan yasalar çıkarır. Bilim bu görevi yapmak için, zaman, mekân, neden, töz⁹, nitelik, nicelik gibi ancak akılla bilinir şeyleri kullanır.

O'na göre; bilimi, yalnız mozaik parçaları gibi yan yana dizilerek genişleyen bir sistem gibi görmek değil, olaylar ve nesnelere derinliklerine doğru ilerleyen bir sistem gibi görmek gerekir. Bundan dolayı bilim, bir organizmalar topluluğuna benzetilebilir. Toplumu oluşturan organizmaların bir kişiliği, bir tarihi gelişimi vardır ve bu kişilik içinde bütün bilimler birleşir¹⁰.

A. İlimin/Bilimin Amacı

Her bir keşif ile her bir halka zincirin boşluğunu tamamlar. O halde bilim birdir. En büyük keşifler, en az çıkar peşinde koşanlar tarafından bilim için bilim adına yapılmıştır. Bilimin keşfettiği gerçek, ekonomik bir kıymeti olmasa, yeniden bir güç vermese dahi birtakım batıl inançları kökünden koparıp attığı için sevilmelidir¹¹.

Bilgi açlığı kolay giderilebilir açıklardan değildir. Bu açıklık mistiklerin Allah'ı bulmak ve Fena Fillah'a erişmek için duydukları açlığa benzetilebilir. Bilginlerin gerçeği görmek için çırpınması ile zahitlerin gerçeğin cemalini görmekle bir çeşit dinî cennete eriştikleri tasarlanabilir¹².

Bilimin keşifleri sayesinde evrenin karmaşık fakat güzel bakışimleri düzenlilikleri (ritim) insana heyecan ve hayret verecek kadar zarif matematik formüller içine konulmuştur. Bilimin asıl amacı, gerçeğe varmak için, haksızlıkların kötülüklerin sığındıkları karanlıkları yırtmak ve bu yoldan en noksansız güzelliklere ulaşmaktır. Böyle keşiften keşife koşan bilim adamı, bütün insanlığın önünde cesaretle yürüyen bir kılavuz gibidir. Bilginler,

⁶ Abdülhak Adnan Adıvar, *Bilgi Cumhuriyeti Haberleri*, Tasvir Neşriyat, İstanbul, 1945, Abdülhak Adnan Adıvar, *Dur Düşün*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1950; Abdülhak Adnan Adıvar, *Hakikat Peşinde*, İstanbul, 1954; Halide Edip Adıvar, *Doktor Abdülhak Adnan Adıvar*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, İstanbul, 1956.

⁷ Adnan Adıvar, *Bilim ve Din (İlim ve Din)*, s. 20, 24.

⁸ Şartlı bir önermenin şartı anlatan ilk bölümü, ön bileşen. <http://tdkterim.gov.tr/bts/12.04.2014>.

⁹ Asıl, cevher, değişenlerin özünde değişmeden kaldığı varsayılan idealist kavram, cevher. <http://tdkterim.gov.tr/bts/12.04.2014>.

¹⁰ Adnan Adıvar, *Bilim ve Din*, s. 20.

¹¹ Adnan Adıvar, *Bilim ve Din*, s. 21, 23.

¹² Adnan Adıvar, *Bilim ve Din*, s. 23.

insanlığın rahat nedir bilmeyen ruhu, beyni, asıl bilinci demektir. Onlar sürekli bir endişe içindedirler. Bilim adamı, insanlığın içini karıştırmakta din adamı ve sanatçıdan daha etkilidir. O, bilinmeyi bilmedikçe rahat edemeyecektir. Bilmek yolunda ilerledikçe önündeki bilinmeyenler çoğalır, insanlık bu üç kılavuz(sanatçı, din adamı ve bilim adamı) olmadan gitmeyi becerememektedir¹³.

Bütün insanlığın yazgısı olan bu uğraşma, didinme teker teker her bireyin içinde, ruhunda, beyninde vardır. Her insanda geleceğe yürümek için kendini zorlayan ruhsal bir güçle hep olduğu yerde kalması için üzerine asılmış bir dış ağırlık vücut vardır. Bu iki nitelik arasındaki savaş insandan insana değişir. Bazı kere ruh gücü kazanır, bazı kere de dış güç vücut kazanır, ruhun ışığı söner¹⁴.

Modern ilim, tenkitli bir araştırmadan çıkacak neticeleri bir yere toplamak ve eğer mümkünse o neticelerden bir terkip yaparak ortaya bir hakikat atmaktan ibarettir.¹⁵ Tenkit, yapıcının daha iyi yapmasını sağlayacağı için, yapıcının sanatına iştirak eden bir yardımcı gibi anlaşılmalıdır¹⁶. Beşer ilminin tek amacı olan hakikati aramanın yolu tek değildir. Burada şüphecilik ve ihtisasın kudreti devreye girecektir.

B. Fikir Hürriyeti ya da Hür Düşünce

Hürriyet, insanları en güzel bir keyif içinde kış gününde sıcak, yaz gününde serin bir hava gibi saran manevî bir muhittir. Hürriyet aslında çok yüksek, çok faziletli bir mefhum olmakla beraber, onun şahsileşmiş bir şekli olan hür insan, pratik bakımdan hürriyetten daha mühim ve daha faziletli bir mahiyettir. Hürriyet ile hür insan arasında sırf harici bir münasebet değil, hürriyetin hür insanın içinde şahsileşmiş, organize bir kuvvet olduktan sonra artık bozulmak bilmeyen, o hür insandan ayrılması akla gelmez bir durum aldığı anda, hakiki ve sarsılmaz hür insanlar nesli ortaya çıkar. Geotthe'nin hürriyete layık gördüğü insan, her gün hürriyetini yeniden kazanmaya dışarıdan hiçbir sevk ve baskı olmasa da içten bir sevk ile uğraşan insanlar neslinin bir ferdidir¹⁷.

Hür insanın karakterlerinden biri de hiçbir hüviyete karşı kutsiyet bahsetmemesidir. Bir toplumda çoğunluğun değil, azınlığın dahi kutsiyet atfetme his ve inancının geldiği gün demokrasinin diktatör karşısında bir adım geri çekildiğini söylemek mümkündür. İdare ne olursa olsun idare cihazını elinde bulunduran daima fiili bir ekalliyettir¹⁸.

¹³ Adnan Adıvar, *Bilim ve Din*, s. 24.

¹⁴ Adnan Adıvar, *Bilim ve Din*, s. 25.

¹⁵ Adnan Adıvar, "İlmin Sarp Yolu", *Dur Düşün*, s. 73.

¹⁶ Adnan Adıvar, "Menfilik, Tenkid, Aksilik", *Dur Düşün*, s.76.

¹⁷ Halide Edip Adıvar, *a.g.e.*, s.218-219.

¹⁸ Adnan Adıvar, "Hür İnsanlar", *Hakikat Peşinde...*, s. 138-139.

O'na göre, ilim adamının orijinal ve sağlıklı bilgi üretebilmesi için fikir hürriyetine sahip olması ve her türlü müdahaleden uzak olması gerekir. Hatta ilmin ve ilim adamının haysiyetinin korunması ve devlet müdahalesi olmadan çalışmaların maddi destek görebilmesi için, İslâm Medeniyetinin önemli müesseselerinden olan, Vakıf Müessesesinin zenginler tarafından canlandırılması gerektiğini savunmaktadır¹⁹.

Kendisini bir hakikat arayıcısı²⁰ olarak tanımlayan Adıvar, hakikat arayıcılığını sağdan soldan kendisine gösterilen meşalelerin ışığına kapılmayarak; hakikati kendi gözü ile ne tarafta görüyorsa o tarafa teveccüh edebilecek kadar fikir istiklaline ve teşebbüs kudretine sahip değildir, diye ifade etmiştir. Ona göre; yolcu günün birinde, hatta daha uzun bir mesafe gitmeden etrafının bomboş olduğunu görünce, hak bildiği yolda yalnız gitmekten ürkmeyecek kadar cesarete de sahip olmalıdır. Hür fikirli insanlar, bu yolun daima emin bir yol olmadığını ve herhangi bir yerinde yolunu kesmek isteyen kısa görüşlü, müsamahayı zaaf, tahammülü korkaklık sayan fikir eşkıyasına tesadüf edeceğini bilmelidir. Hür fikirli insanların, herkesin geçtiği yoldan ayrılarak daha çetin yollara sapması ve orada yalnız kalması üzerine türlü ithamlara maruz kalması ve baskı altında ezilmeye kalkışılması tabiidir.

Yaşadığı dönemi hür fikirli kalmanın çok zorlaştığı bir zaman olarak tanımlayan Adıvar, yine bu dönemi serbestçe düşünenleri ve düşündüklerini serbestçe söyleyenleri dinlemek âdetini kaybetmiş, olan bir âlem olarak tanımlar. Hakikatin peşinde koşmak, ne kadar mücerred ve felsefi hatta hayali bir hareket olursa olsun dünya yaratıldığından beri benimsenen hareketlerin en asili ve en mübarek olanıdır. Hakikat kendi peşinde koşanlara her zaman cemalini göstermese de onun sıcak ışıkları ile beslenen his daima tatlıdır²¹.

Adnan Adıvar'ın, fikri yalnızlaşma, anlaşılama ve istibdat altındaki fikri baskıyı anlattığı bir başka kavramda "fikir gurbetidir". O'nu fikir gurbetinden uzaklaştıran, kendisini anlayan ilim, edebiyat, fikir sohbetleri yaptığı dostlarının yanındı. Fikir gurbetinden itikâfa çekilen insanların, hodkâmlık²² ile suçlanması yerine asabi bünyelerine insaf gerekmektedir²³. Çünkü fikir gurbetinin şifa devreleri fazla sürmez, ya bir isyan hamlesi olur ya da içine düştüğü muhit tarafından kenara atılır. Artık fikir garibinden

¹⁹ Remzi Demir(Der.), *Abdülhak Adnan Adıvar*, s. 33, 83.

²⁰ Bu hakikat arayıcılığı, asırlarca beşer fikrini kurcalayan metafizik hakikat değil, fani toprak üzerinde hakikat sandığı bazı mülahazaların tekrarıdır. Adnan Adıvar, *Hakikat Peşinde Emeklemeler*, İstanbul, Doğan Kardeş Yay., 1954., s. 4.

²¹ Adnan Adıvar, "Hakikat Peşinde", *Hakikat Peşinde...*, s. 5-6.

²² bencillik <http://tdkterim.gov.tr/bts>

²³ Adnan Adıvar, "Fikir Gurbeti", *Hakikat Peşinde...*, s. 86.

korkulur, herkes kaçır, kaçanlara darılmaya da hakkı yoktur; insandan kaçandan bir gün gelir herkes kaçır²⁴.

Falih Rıfki Atay, "...İnsanlar vardır ki devlet ikbalinin en yüksek basamağında bile "ehemmiyet" sizdirler. İnsanlar var ki nereden geldiği hemen anlatılamayan bir ehemmiyetleri vardır. Doğuştan kendilerini saydıcı ve hatırlatıcıdır. Adnan Adıvar'ın ehemmiyeti "hür" ve "bağımsız" olmasından ileri gelir" der. Atay'a göre Adnan Adıvar, halka ve hürriyete inanarak yaşamış ve ölmüştür. Samimi olarak öğrenmek ve bilmek aşkı, öğrendiğini ve bildiğini samimi olarak söylemek ve yazmak vefasıdır²⁵.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu; Dr. Adnan Adıvar, hiç tereddütsüz fikir namusunun biz de pek seyrek rastlanan misallerinden; vicdan ve fikir hürriyeti yolunun şeyda bir yolcusu olarak tanımlar. O'na göre Dr. Adnan Adıvar, yalnız kendi hesabına değil, başkaları adına da hürriyet taraftarıdır. Samimi olduklarına kanaat getirdiği muarızlarının fikirlerine de hürmet etmesini bilmıştır. Türkiye'de böyleleri parmakla gösterilir, orijinal ve acayip kişi sıfatıyla bakılır. Çünkü bu çeşit insanlar körü körüne partizanlık veya muhalefette taassup nedir bilmediklerinden, ne ikbaldekiler için lüzumlu ne de idbardekilere²⁶ karşı tehlikelidirler.

C. Üniversite Ruhu ve Zihniyeti

Adnan Adıvar, Eski Yunan'a atıfla üniversiteyi seçkinlerin, seçkinler tarafından talim ve terbiye edildiği yer olarak tanımlamaktadır. Ona göre, burada yetişmiş seçkinler, memlekette yalnız ilim değil, fazilet kaynağı da olacaktır.

Üniversite birçoklarının zannettiği gibi yalnız okuma ve okutma yeri değildir. Onun memleketin siyasî ve içtimâî terbiyesi üzerindeki rolü asla küçümsenemez. Memleketin gençleri, memleketin umumî hayatındaki rollerini hep beraber hazırlayacaklardır. Hürriyet ve demokrasiyi kökleştirmek için derslerinden, kitap ve hayat üzerinden kendi çalışmalarından istifade ederek memleketin manevî karanlığını nurla yırtacaklardır²⁷.

Üniversitelerin bugünkü vazifesi talebesine ilmî bir görüş içinde yorulmak bilmez bir ihtiras vermek ve insanlığın biriktirdiği bilgileri süzgeçten geçirerek bu dünyada yaşamak için kadın erkek bütün insanları hazırlamaktır. Bilgi sahasında ilmî araştırmacı, geçmişin verdiği neticeleri alıp kendinden öncekilerin omuzları üstünde yükselmekten çekinmez. İnsanlığın ahlakî ve ruhî mirasından istifade ederek bugünün isteklerine cevap verecek uygun bir inanç ve felsefeyi yeniden bulup kurmayı sağlayacak yaratıcı

²⁴ Adnan Adıvar, "Fikir Gurbeti", *Hakikat Peşinde...*, s. 86-87.

²⁵ Halide Edip Adıvar, *age.*, s. 83-84.

²⁶ İşlerin geriye gitmesi, talihsizlik. <http://tdkterim.gov.tr/bts.12.04.2014>.

²⁷ Halide Edip Adıvar, *age.*, s. 213-214.

fikri uyandırmak üniversitelerin en büyük vazifesidir. Üniversiteler, asalet ve para aristokrasisini değil, ilim ve fazilete dayanan namus ve ahlak aristokrasisini kuracak müesseselerdir. Bu aristokrasi, demokrasiyi her türlü afetten koruyacaktır²⁸.

Bilgiye vakfedilen hayat, sessizce geçer gider, vakalar onu pek az değiştirir. Bir âlimin hayatına tatbik ettiği bu fikir bilgiye vakfedilmiş bir müessesenin hayatına da teşmil edilebilir. Bir üniversitenin ruhu, ilme vakfedilmiş hayatlardan ve dindarane bağlılıklardan ibarettir. Uzun arayışlar, yavaş yavaş buluşlar, şahsiyetlerin şahsiyetler, akıl ve ruhların akıl ve ruhlar üzerine geniş tesirleri, bilgiyle kudretin iç içe büyümesi hocada ve talebedeki olgunluğa doğru ilerleme üniversitenin hakiki ruh ve tarihi bunlarla yazılır. Bu üniversite ruh ve esası büyür canlanır. Dostları, büyük şahsiyetleri, mimarisi, oyunları, sporları, ananeleri, onu saran hava eski karakterleri, bilgili ihtiyarla coşkun gencin ahenk ve imtızacı bu dış görünüştür ve üniversitenin tarihinin unsurlarından biri de bu görünüştür. Üniversite ruhunu veremedikten sonra doğuda ya da batıda üniversite açmak bir şey kazandırmaz. Üniversite ruhunun doğacağı yer, üniversitelerin enstitüsü, kütüphane ve laboratuvarlarıdır, diyerek aradığı ve beklediği üniversiteyi anlatmıştır²⁹.

Her gün hürriyetini arayan hürriyet adamının hakikat ve hürriyet sözlerini rehber edinmesi gibi, üniversite mensupları da üniversite ruh ve zihniyeti sözlerini rehber edinirse, manevî ve fikrî bir ana olan üniversitelere vazifenin ifasını sağlayan bir düstur kazanmış olurlar³⁰.

Dünyada ilim adamları, ilmin hürriyetini müdafaa etmek için birleşirlerse bu arada mensup oldukları milletin de hürriyetini ve istiklalini, kanunları eksik yürüyüşü aksak bir demokrasi içinde bile en düzgün bir diktatör içinde olabileceğinden daha kolaylıkla koruyabilirler³¹.

Adivar, ilmin ve onun ameli sahada tecellisi demek olan tekniğin iyi beslenmiş ve incelmış bir kültür zeminine dayanması gerektiğine inanmıştır. Bir milletin okumuş yazmış ve aynı zamanda zeki fertlerine bu kültürü temin edecek müesseseler ise; yüksek tahsil müesseseleri ve bilhassa edebiyat fakülteleridir. Edebiyat Fakültesinden mezun olmuş bir gencin kültürsüz bir zat olduğunu söylemekle o fakültenin işleyen dimağlar yetiştiren bir müessese değil, ancak diploma dağıtan bir gişe olduğunu iddia etmek arasında hiçbir fark yoktur. Teknik müesseseler, memlekete faydalı, pratik insanlar yetiştirerek vazifesini ifa etmiş sayılır. Fakat kültürsüz mezunlar veren Edebiyat Fakülteleri, tefekkür sahasını birtakım biçarelerle doldur-

²⁸ Adnan Adivar, "Üniversitenin Vazifesi", *Bilgi Cumhuriyeti Haberleri*, s. 124-125.

²⁹ Adnan Adivar, "Üniversite Ruhu", *Hakikat Peşinde*, s. 30-31.

³⁰ Adnan Adivar, "Üniversite Zihniyeti", *Hakikat Peşinde*, s. 33.

³¹ Halide Edip Adivar, s. 215.

mak suretiyle memleketin ilim ve irfan kudretine karşı ihanet etmiş olurlar. Başta üniversitelerin mutlaka diploma dağıtmasını bekleyen bir idare olmadığı müddetçe, vakitlerini kültürlü insan yetiştirmeye adanmaları gerekir, aksi halde ihmalleri bir gün o manevi vatanın göçmesi gibi bir felakete sebep olacaktır. Edebiyat Fakülteleri yalnız kendi talebesi için değil, bütün yüksek tahsil gençliği için bir kültür kaynağı olmalıdır³².

Adnan Adıvar, Türkiye'ye dönünce esas olarak düşündüğü ilim müesseseleri ile ilgilenmiş ve ilk temas ettiği muhit de üniversite muhiti olmuştur. Bir taraftan yeni kurulmuş olan üniversitenin genç unsurları ile münasebetler kurarken, diğer taraftan bazı ilimlerin Türkiye'ye girişi için elzem olarak düşündüğü yabancı profesörlerle temas etmiş bunların birbirleri ile kaynaşmalarını ilerisi için çok mühim bir başlangıç olarak görmüştür. Üniversite konferanslarını sıkı bir şekilde takip etmiş, bunların basılı metinlerini değerlendirmiş ve sahipleri ile temasa geçmiştir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi komisyonunda reis sıfatı ile uzun süre çalışmış, Milletlerarası Şark Tetkikleri Cemiyetinin kuruluşundaki büyük rol oynamış, bu cemiyetin reisi olarak ciddi faaliyet göstermiştir³³.

Bütün dünyanın devletçiliğe doğru yöneldiği³⁴, üniversitelerin, laboratuvarların devletin parası ile kurulup idare olunduğu bu zamanda hususî şahısların ilmi desteklemesine mani bir zihniyet yoktur. Hususî kişilerin ilmi ve âlimi desteklemesi âlimlerin haysiyetini koruyacak bir mükâfatın ihdas edilmesi demektir. İلمي destekleyecek kişilerin isimleri nesilden nesile geçecektir³⁵.

Adıvar'a üniversitemizi neden eleştirmiyorsunuz, onlar hakkında konuşup yazmıyorsunuz denildiğinde, onları eleştirmek yerine gelişimine katkıda bulunmaktan söz eder ve aksi halde bu durumu anlamayan kimse-lerin üniversitelerin yönetimine müdahale edeceğini ve üniversitenin özerkliğinin kaldırmak isteyenlere fırsat çıkacağını söylemiştir³⁶.

D. Dil Meselesi

Fikir ve sanat adamları sözleri ve yazıları ile dile değer kazandırır. Bu işi dile yenilik getirmekten ziyade onu bükmek, imkânlarını çoğaltmak, kudretini artırmak yolu ile yaparlar. Yeni kelimeler getirmek yerine onları zenginleştirirler, manalarını ve kullanışlarını sağlamlaştırır, derinleştirirler, onlara alışılmamış bir çeşni verirler.

Dil, dile tamamen hâkim ve sahip olan ilim ve sanat adamlarının yavaş yavaş kelimelere verecekleri yeni manalar ve yeni kudretler sayesinde ge-

³² Adnan Adıvar, *Hakikat Peşinde*, s. 27-28.

³³ Halide Edip Adıvar, s. 78-79.

³⁴ Yazı 1946'da yazılmıştır.

³⁵ Adnan Adıvar, "İlmi Vakıflar", *Dur Düşün*, s. 93.

³⁶ Adnan Adıvar, "Üniversite Ruhunu", *Hakikat Peşinde*, s. 29.

nişler ve ilerleme yoluna girer. Serbest olmayan âlimlerden oluşmuş ilmi komisyonların ilim, sanat ve fikre yönelik meselelere karışması bir tarafa, siyasî iktidar sahiplerinin bu meselelerle meşgul meclislere uğramamaları gerekmektedir³⁷.

İlim adamlarının, yalnız sosyal bilimlerde değil, fen bilimlerinde de, kendi anladıkları meseleleri başkalarına kolaylıkla anlatabilecek kadar iyi bir şekilde dili kullanmalıdır. Türk dilinde ders veren her hocanın biraz da Türkçe hocası olması gerekmektedir³⁸.

Ayrıca Türkçenin öğretilmesi hususunda özellikle liselerdeki Türkçe derslerine ihtimam gösterilmesi ve ders saatinin çoğaltılması gerekmektedir. Çünkü dilini yazmasını bilmeyen gençlerin hayata ve üniversiteye salıverilmesi üzücüdür. Okuryazarların çoğunluğunun okuduğu gazetelerin dilinin düzgün olması çok faydalıdır³⁹. Yazılarında “hakiki demokrasi”, “tek parti” gibi kelimeler üzerinden Türkçenin kullanımında yapılan dil ve mantık hatalarını da değerlendirmiştir.

SONUÇ YERİNE:

ÂLİM (BİLGE), MÜTEFEKKİR VE MÜNEVVER BİR ŞAHSİYET ADNAN ADIVAR'IN MİRASI

Adnan Adıvar, araştırma, öğrenme aşkı, tarafsızlık, şüphecilik, tenkit, terkip gibi hususlara teması ve bu metodoloji çerçevesinde yazmış olduğu kitap, makale ve çeşitli yazıları açısından bir ilim adamıdır. Ancak ilmin yalnız bir dalı ile uğraşmamış, tıp tahsili ile başladığı eğitim hayatı, felsefe, fizik, tarih, edebiyat ve dil gibi ilmin birçok alanına yönelmiştir. İlimin, ancak birçok alanın bilgisi birleştirildiğinde ilim olduğunu düşünmüştür. Bu manada bir eski zaman âlimi gibi birçok alanın bilgisine sahip olarak çalışmış, modern ilmin ve metodolojinin önerdiği ilim dalları arasında işbirliğini daha 1940'larda gerçekleştirmiştir.

Kütüphanelerde çalışarak ulaştığı ve işlediği bilginin yanı sıra, bir mütefekkir gibi bütün çağlara, duygu ve düşüncelere açık olmuştur. Akıl ve kalp arasında bir uyum ve muvazene aramıştır. Bilgeliliğin izini sürmüştür. İlim ve Din kitabının, bilgeliliğin bir ürünü olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Dr. Adıvar, münevver bir şahsiyet olarak, ülkesinin, dilinin ve yaşadığı toprakların daha iyi bir geleceğe ulaşmasının kaygısını taşımıştır. Gündelik beklentiler ve siyasi ikbal uğruna inandıklarından vazgeçmemiş, inandığı gibi yazıp yaşamıştır.

³⁷ Adnan Adıvar, “Hakikat Peşinde”, *Hakikat Peşinde*, s. 4-5.

³⁸ Adnan Adıvar, “İlim ve Dil”, *Dur Düşün*, s.169.

³⁹ Adnan Adıvar, “Türkçe Bilmek, Türkçeyi Bilmek”, *Hakikat Peşinde*, s. 67.

İlimde, yalnız ilim kaygısı gütmek, merak etmek, kimsenin etkisi ve tahakkümü olmadan çalışmak temel düsturları olmuştur. Üniversitelerin kurumsallaşmasının ancak kütüphane, laboratuvar ve hocalarının birikim ve tutumuna bağlı olduğunu ifade etmiştir. Bu değerlendirmesinde Batı üniversitelerinde, katıldığı toplantı ve gözlemler büyük etkiye sahiptir. Tanzimat'tan buyana çağdaşlaşma, yolundaki teknik ilerleme ve gelişme arayışında Edebiyat Fakültelerinin ihmal edilmesinin kültür alanında nelere mal olabileceğini daha 1940'larda büyük ölçüde izah edebilmiştir.

Bilim adamı, mütefekkir ve münevver bir şahsiyet olarak tanımlanabilecek Dr. Adıvar'ın, 1930-1950 arasında kaleme alınan çalışma ve fikirleri, o günden bu yana Türk ilim ve tefekkür hayatındaki temel endişe ve durumlarda bir değişme ve ilerleme olup olmadığını görmek açısından müstesna bir yere sahip görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Ada, Turhan, Adnan Adıvar Hayatı ve Kişiliği, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Adıvar Abdülhak Adnan, Bilgi Cumhuriyeti Haberleri, Tasvir Neşriyat, İstanbul, 1945.
- Adıvar Abdülhak Adnan, Dur Düşün, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1950.
- Adıvar Abdülhak Adnan, Hakikat Peşinde, İstanbul, 1954.
- Adıvar, A. Adnan, Bilim ve Din (İlim ve Din), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980.
- Adıvar Adnan, Osmanlı Türklerinde İlim, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.
- Adıvar Halide Edip, Doktor Abdülhak Adnan Adıvar, Ahmet Halit Yasaroğlu Kitapçılık, İstanbul, 1956.
- Demir Remzi(Der.), Abdülhak Adnan Adıvar Denemeler "Bilimin Sarp Yolunda Cüretkâr Adımlar", Epos, Ankara, 2003.
- Köprülü, Orhan Fuad, "Abdülhak Adnan Adıvar", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C1, TDV Yay., İstanbul, 1988.

İnternet Kaynakları

<http://www.inalco.fr>.12.04.2014.

<http://tdkterim.gov.tr/bts>.